

Ekodizaynın nəzəriyyə və metodologiyası

İlahə Abdurahmanlı

Qərbi Kaspi Universitetinin magistrantı

E-mail: ilaheabd@mail.ru

Rəyçilər: sənəts.ü.e.d., prof. E.T. Əliyev,
ped.ü.f.d., dos. Z.M. Kərimova

Açar sözlər: ekodizayn, ətraf mühit, ekoloji yanaşma, elmi-texniki tərəqqi

Ключевые слова: экодизайн, окружающая среда, экологический подход, научно-технический прогресс

Key words: ecodesign, environment, ecological approach, scientific and technical progress

İnsanın azadlığının dərəcəsi onun təbiətə münasibəti ilə ölçülür. İnsan özünü nə qədər çox təbiət subyekti kimi dərk edərsə, o qədər də planetdə həyatın qorunmasına görə məsuliyyəti başa düşə bilər.

Dizayn-layihələndirmə əslində insanın yaşayış yerinin bütün əşya-məkan mühitini və onun tələbatlarını əhatə edir, özündə elmi-texniki və bədii-obrazlı yanaşmanı birləşdirir. Dizaynerlər cəmiyyət üçün yeni formalar, konstruksiya və texnologiyalar yaradır, zövqü tərbiyə edir və həyat sahəsini təşkil edir, çox vaxt isə yeni tələbat sahəsi törədirlər.

Elmi-texniki tərəqqinin inkişafı və onların səbəb olduğu sosial və ekoloji problemlər təbiətin məhv olmasına və fiziki sıxışdırılma prosesinə gətirib çıxardı. İnsan təbiət tərəfindən yaradılıb, təbiət onun yaşayış mühitidir. İnsan yarandığı gündən, təbiətlə onun arasında qarşılıqlı əlaqə mövcud olur ki, ekoloji dizayn da bu münasibətin inkişafının yeni mərhələsidir. XX əsrin ikinci yarısında yaranan «yaşıl» və ya ekoloji dizayn istiqaməti «insan-təbiət» münasibətlərinin harmoniyalaşdırılması və insan tərəfindən məsuliyyətin dərk edilməsi cəhdidir [1].

«İnsan-mühit» sistemi çoxlu alt sistemlər və qarşılıqlı əlaqə mexanizmləri, əks əlaqələr və azadlıq dərəcəsi ilə olduqca mürəkkəbdir. Onun hər komponenti və onların vahidliyi, hər birinə müstəqil sistemli yanaşmanın mümkün olduğu fiziki, kimyəvi, bioloji, sosial, antropoloji, psixoloji elementlərin inteqrasiyasının nəticəsini özündə birləşdirir. Qarşılıqlı əlaqə xarakterinə görə «insan- mühit» sistemi açıq və dinamikdir. Burada daima onun daxilində və xarici aləmlə maddələr, enerji, informasiya mübadiləsi gedir. İnsan fəaliyyətinin ətraf mühitə neqativ təsiri dərəcəsi - insan fəaliyyəti və ekoloji deqradasiya arasında səbəb-nəticə əlaqəsini cəmiyyətin anlaması üçün stimul oldu. Son onillikdə ekoloji mədəniyyətin insan ekologiyası problemi birinci plana keçdi. Məhdud həddlər insanın ətraf mühitlər qarşılıqlı əlaqəsinin təşkili başqa formalarla tamamlanmağa başladı. Təbiəti qoruma probleminin həllinin prioritet istiqaməti insan tərəfindən yaradılmış məhsulların mühitə orqanik daxil edilməsi ideyası və ya layihə mədəniyyətində ekoloji yanaşmadır.

1970-ci illərdə yaranan «dizaynda ekoloji yanaşma» elmi-texniki inqilaba cavab oldu [1]. Bu, məsələləri arasına ətraf mühitin qorunması və bərpası daxil olan ümumdünya ekoloji hərəkət istiqamətlərindən biridir. Dizaynda ekoloji yanaşmanın mənası - alternativ enerji və resursların istifadəsinin köməyi ilə ekoloji mühitə neqativ təsir göstərən məhsulların azaldılması və hətta tamamilə aradan qaldırılmasını nəzərdə tutan, ətraf mühitlə uyğunlaşa

bilən, məhsulların yaradılmasıdır.

«Yaşıl» dizayn və texnologiyalar bizim planeti və bütün canlı aləmi resursların səmərəsiz istifadəsindən və insan fəaliyyətinin bir çox aspektlərinin fəlakətli təsirindən qorumaqdadır.

«Ekoloji dizayn» termini indiki dövrdə gündəlik layihə fəaliyyəti və elmi ədəbiyyatda geniş istifadə olunur. Ekoloji dizaynın problematikasi istehsalat və elmi biliklərin müxtəlif sferaları ilə təmasda olur - memarlıq, sənaye dizaynı və tətbiqi ekologiyadan başlayaraq, fəlsəfə, tibb, psixologiya, sosiologiya və pedaqogika sahəsində müasir inkişafının struktur, rol və perspektivlərinin başa düşülməsi bu təzahürlərə sistemli baxmaq şərtlərində mümkündür [1].

«Ekoloji dizayn» anlayışı müasir elmdə formalaşmağa davam edir. A.V.Uvarovun fikrincə «ekoloji dizayn» təbiət dəyişikliklərinə şüurlu və ya intuitiv reaksiya kimi mövcud olan, predmet və fəza yaradıcılığında təzahür edən, layihə fəaliyyətinin növüdür. Ekoloji dizaynın məqsədi insan və ətraf mühit münasibətlərinin stabilləşdirilməsidir. İnsan tərəfindən intuitiv qavrama və ya elmi axtarışlar nəticəsində istənilən təbiət dəyişikliklərinin predmet aləmində özünü göstərməsi qaçılmazdır [2].

Ekoloji dizayn tətbiqi metodlarının obyektinə insana təsir edən təbiət olduğu kimi, eləcə də insan özü, onun sosial, mədəni və psixoloji tələbatları onların ekoloji problematika ilə əlaqəsidir. İndiki halda layihə fəaliyyətinin bu növünü müəyyən edən kəskin sərhədlər yoxdur, eləcə də hər hansı məhsulu təmiz ekoloji dizayn məmulatına aid etməyin mümkün olduğu kriteriyalar yoxdur.

Memarlar mühitin ekoloji-memar formalaşdırılmasını 2 əsas səviyyəyə bölürlər: metodoloji və praktiki [1]. Memarlıq mühitin ekoloji modelləşdirilməsinin metodoloji səviyyəsi memarlıqda ekoloji yanaşmanın ümumi inkişaf tendensiyalarını əks etdirir. Onun prinsipləri nəzəriyyəçilər və memar-praktiklər tərəfindən dəfələrlə bildirilmişdir. Məsələn, V.İ. İovlev ekomühitin formalaşmasının əsas metodoloji prinsiplərini aşağıdakı sistemlərə bölür:

- bütövlük və vahidlik prinsipi
- ekodövrilik prinsipi
- normativlik prinsipi
- unikalıq prinsipi

İkincisi memarlıq məkanının ekoloji modelləşdirilməsinin tətbiqi səviyyəsi praktik məsələlərlə müəyyən olunur və ekologiyada şəxsi məkan yanaşmasının spesifikasiyasını və onun prinsiplərini əks etdirir:

• resursluluq prinsipi — məkan normativlik, qənaət, şüurlu kifayətlilik ideyalarına uyğun gəlir;

• unikalıq prinsipi – fenomenologiyalıq, məkan formalarının planlaşdırma, vizual, sosial-psixoloji, funksional, işarə-simvolik kontekstlərdə uyğunluğu.

• xronotopoloji prinsipi – insanın ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi və memarlıq mühitin formalaşdırılmasına ekodövrü yanaşmanı əks etdirən xarakterik proses;

• arxitekturalıq prinsipi – kompozisiyanın forma və vasitələrinin arxitekturalıq, ekoloji kriteriyalarını əks etdirir;

• enerji-informasiya balansı prinsipi – insan və onun ətrafının harmoniyasının, fiziki və psixoloji tarazlığın yaradılmasıdır;

• məkan inkişafının alternativlik prinsipi – çoxölçülü məkan təşkilatına və sinergetika vəziyyətinə uyğun gəlir, memarlıq mühitin ekolojiyinin alternativ variantlarının modelləşdirilməsini təklif edir [1].

Ekologiya yaşayış mühitində insan da daxil olmaqla bütün canlıların yanaşı yaşama və

qarşılıqlı əlaqə problemləri ilə məşğul olur. «Ekologiya» termini iki yunan sözünün birləşməsindən əmələ gəlib (oikos-ev, yaşayış yeri və logos-elm) və hərfiyyən «ev haqqında elm» və ya «yaşayış yeri haqqında elm» deməkdir.

Dizayn – hər hansı obyektin bədii-texniki layihələndirilməsi ilə bağlı fəaliyyətdir. Dizaynın qəbul olunmuş ilk rəsmi şərh (Industrial Design) dizaynın məşhur praktik və nəzəriyyəçisi Tomas Maldonadoya məxsusdur [3]. İlk dəfə Maldonado 1961-ci ildə Venesiyada öz dizayn haqqında tərifini İkinci Beynəlxalq müşavirə konqresi təşkilatında bədii konstruksiyalaşdırma ilə bağlı məruzədə çıxış etmişdir. 1964-cü ildə bu tərif Belçikada bədii-konstruksiyalaşdırma təhsili üzrə beynəlxalq seminarla müzakirə və dəqiqləşdirmədən sonra qəbul edilmişdir. 1967-ci ildə isə dizayn-sənayedə istehsal olunan predmetlərin forma keyfiyyətlərini müəyyən etmək məqsədi daşıyan yaradıcılıq fəaliyyəti kimi qəbul olundu. Bu forma keyfiyyətləri yalnız zahiri görkəmə deyil, həm də sistemi bütöv bir vəhdətə çevirən əsasən struktur və funksional əlaqələrə aid idi (istehsalçıya olduğu kimi həm də istehlakçı nöqtəyi nəzərindən) [3].

Dizayn — sənaye istehsalı ilə şərtlənmiş, insanı əhatə edən mühitin bütün aspektlərini birləşdirməyə çalışır. Bu halda dizayn-insan tərəfindən yaradılan predmetlərin forma və mənasını müəyyən etmək məqsədi daşıyan yaradıcılıq fəaliyyəti, mühitdə insanın həyat fəaliyyətinin funksional proseslərinin optimizasiyası, onun estetik keyfiyyətlərinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Dizayn layihə fəaliyyətinin bütün növlərini özündə birləşdirib. XIX-XX əsrlərin həddində, dizaynın yaradıcılığın yeni sahəsi kimi formalaşması və təşəkkülü dövründə, sənaye istehsalında məhsulların ömrünün müxtəlif sahələrində, aktiv formada funksionallığın artırılması ilə dekorativlikdən imtinaya diqqət yönəlmişdir. Dizayn mədəniyyətə yaradıcılığın yeni sahəsi kimi daxil olduqda, o özünü ənənəvi bədii mədəniyyətə qarşı qoydu.

Dizaynın təşəkkülü aşağıdakı faktorları müəyyən etdi:

- məmulatın maşınla istehsalı imkanı;
- kütləvi istehlakçıya yönəlmək;
- rasionallıq;
- elmilik;
- unifikasiya edilmə (vahid şəklə salınma).

Ekoloji dizayn - təbiət mühitinin mühafizə edilməsinə, insan və onu əhatə edən mühit arasındakı münasibətin harmoniyalaşdırılmasına əsas diqqəti ayıran dizayn istiqamətidir. Bu, layihələndirilən obyektlərdə təbiət mühitinin tələbatlarını insanın istehlakçı və estetik tələbatlarına yaxınlaşdırmaq məqsədi daşıyan kompleks dizayner fəaliyyəti sahəsidir.

Ekoloji dizayn ətraf mühitin tarazlığını pozmadan, insanın tələbatlarını təmin etmənin optimal şərtlərini öz qarşısına qoyur. Ekoloji dizayn hər gün insan tərəfindən istifadə edilən miniatür predmetlərdən, şəhərlərin, landşaftların, və bir çox tikililərin dizaynına qədər istənilən obyektlərin layihələndirilməsinə bütöv yanaşmanı nəzərdə tutur.

Ekoloji dizaynın vəzifələri:

- insan, mədəniyyət və təbiətin tələbatlarına uyğun gələn məhsulların hazırlanması ilə ağırlaşmış ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmaq;
- dizayn obyektlərinin forma və funksiyasının yaxşılaşdırılmasının balansını axtarmaq və ekoloji yanaşma prinsiplərinin izlənməsi;
- ekoloji normalardan texnologiya və materiallara baxılması;
- tələbatın yeni mədəniyyətinin formalaşdırılması;
- dizayn obyektlərinin bədii obrazlarının vasitəsi ilə cəmiyyətin dəyərlərinin qurulmasının

məqsədyönlü dəyişiklikləri.

Ekoloji dizayn məhsulunun keyfiyyəti:

- çoxfunksiyalılıq;
- modulluq;
- transformasiya olunma;
- uzunömürlülük;
- gigiyeniklik;
- faydalılıq;
- harmoniklik, təbii quruluşlu obraz.

Ekoloji dizayn sahəsi istehsal-tələbat sisteminin bütün dərəcələrini əhatə edir, ancaq iqtisadi, texnoloji, sosial aspektlər sırasında həmçinin bədii-estetik, filosof-etik və psixoloji problemlərə də toxunur. Müasir dizayn layihələri ekoloji, sosial, iqtisadi, humanitar araşdırmaların nəticəsinə əsaslanmalıdır. Əksər şirkətlərin dizayner şöbələrində ictimai rəy və qanunverici aktların təsiri ilə daha yüksək dərəcədə ekoloji məqsəduyğunluq istehsala keçid proqramları yaradılır. «Yaşıl» layihələr bazarda uğur əldə edirlər. Müasir ekoloji həllər - nəinki funksionalizmin qiymətləndirilməsi, yeni materialların meydana gəlməsi, daha yüngül və əlverişli konstruksiyaların yaradılmasına imkan verən, həmçinin layihə fəaliyyəti və onun planetin qorunmasında rolu haqqında yeni, geniş təsəvvürlərin yaradılmasıdır. Avropada bir çox istehlakçılar ekoloji məhsulların alınmasına üstünlük verirlər. Şirkətlər enerjiyə qənaətli ləvazimatların və ya «yaşıl» məhsulun xüsusiyyətlərinə malik malların istehsalına keçirlər. Təbii və ya yenidən işlənmiş materiallar, yenidən işlənməyə imkan verən, obrazlı, təbiətə aid xüsusiyyətlərə malik, yumşaq təbiət formaları, fakturalar və s. istehlakçı üçün mənə ifadə edir.

Məqalənin aktuallığı. Ekoloji dizaynın əsaslarının öyrənilməsi təbiət və ətraf mühit arasında mənəfətli qarşılıqlı əlaqənin dəyərli təsəvvürlərini formalaşdırmağa, həmçinin memarlıq mühitinin və dizayn obyektlərinin layihələndirilməsi zamanı istifadə olunan ekologizasiya vasitələri ilə tanış olmağa imkan verir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Mövzunun müəyyən aspektləri mütəxəssislər tərəfindən araşdırılmış və öyrənilmiş olsa da bu mövzu müstəqil tətqiqat predmeti olmamışdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tətqiqatın nəticələri ekoloji dizaynın nəzəriyyəsi və tarixinin öyrənilməsi, həmçinin araşdırılan materialların konsepsiya və metodlarının praktikada istifadə olunma dərəcəsi baxımından faydalı məlumat bazası rolunu oynaya bilər. Tətqiqat zamanı əldə olunmuş nəticələr dizayn və memarlıq sahəsində layihələrin yaradılmasında metodoloji əsas kimi çıxış edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Панкина М.В, Захарова С.В. Экологический дизайн как направление современного дизайна. Определение понятия. М., 2013.
2. Александр Уваров, Экологический дизайн: история, теория и методология экологического проектирования. М., 2015.
3. Медведев В.Ю. Сущность дизайна. М., 2009.
4. Панкина М.В, Захарова С.В. Истоки экологического дизайна. М., 2013.
5. Папанек В. Дизайн для реального мира. Д. Аронев. М., 2008.

И. Абдурахманлы

Теория и методология экодизайна

Резюме

В данной статье будут исследованы причины возникновения экодизайна и принципы его использования в дизайне интерьера. Цель статьи исследование путей регулирования отношений между человеком и природой, поиск путей минимизации вреда человека на окружающую среду с помощью дизайна.

В статье обсуждается важность уменьшения экологических проблем с точки зрения экодизайна, а также сокращение использования вредных для здоровья строительных материалов в среде проживания и деятельности людей.

I. Abdurahmanli

Theory and methodology of ecodesign

Summary

The reasons for the appearance of ecodesign and the principles of its use in interior design will be investigated in this article. The purpose of the article is the investigation ways to regulate the relationship between man and nature, to find ways to minimize human harm to the environment through design.

The article discusses the importance of reducing environmental problems in terms of ecodesign as well as reducing the use of harmful to health building materials in the environment of living and people's activities.

Redaksiyaya daxil olub: 07.04.2018